

СИСТЕМА ТА МЕТОДИ ОЦІНЮВАННЯ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ УЧНІВ

Мета і результати сучасної освіти пов'язуються з компетентнісним підходом, спрямованим на здобуття в учнів знань, умінь, навичок, формування ставлень і досвіду, рівень засвоєння яких дозволить учню адекватно діяти в певних навчальних і життєвих ситуаціях.

Компетентнісний підхід до формування змісту та організації навчального процесу покладено в основу створення Державного стандарту початкової загальної освіти, Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти, навчальних програм, Критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів (вихованців) у системі загальної середньої освіти, що поступово набирають чинності з 01 вересня 2012 р.

Стосовно оцінювання компетентностей учнів, то згідно із Критеріями оцінювання навчальних досягнень учнів (вихованців) у системі загальної середньої освіти (2011) системою і методом оцінювання компетентностей є рейтингова система оцінювання та портфоліо: «до інших систем оцінювання може відноситися рейтингова система...», «з метою оцінювання індивідуальних досягнень учнів може бути використаний метод оцінювання портфоліо» [2].

Питання застосування компетентнісного підходу в освіті висвітлено в працях Н. Бібік, І. Зимньої, В. Краєвського, О. Локшиної, О. Овчарук, І. Підласого, О. Пометун, О. Савченко, А. Хуторського, С. Шишова та ін. Впровадженню рейтингової системи оцінювання присвячені праці В. Аванесова, А. Андрющука, С. Донецької, О. Задорожної, Л. Лисенка, Т. Лукіної, В. Федорова та ін. Зміст портфоліо розкрито у працях Ю. Божко, В. Бублика, Л. Ващенко, Л. Панченко, О. Савченко та ін. Проте переважна більшість робіт щодо рейтингової системи оцінювання і портфоліо присвячені застосуванню цієї системи і методу оцінювання у вищій школі.

Мета статті – висвітлити зміст і методику використання такої системи і методу оцінювання компетентностей учнів, як рейтингова система і портфоліо.

Згідно із Наказом Міністерства освіти і науки України «Про затвердження орієнтовних вимог оцінювання навчальних досягнень учнів із базових дисциплін у системі загальної середньої освіти» (2013) **рейтингову систему оцінювання** можна застосовувати «з метою підвищення мотивації учнів до навчання, формування ключових компетентностей, підвищення об'єктивності оцінювання впродовж всього періоду навчання, градації значущості балів за виконання різних видів робіт» [7, с. 17].

Ця система передбачає «визначення рівня оволодіння учнями змістом навчального матеріалу з кожної навчальної теми чи навчального блоку цілісного курсу, сформованості вмінь і навичок» [3, с. 201].

Вона дозволяє об'єктивно оцінювати навчальні досягнення кожного учня та створює додатковий механізм активізації діяльності учня з усіх видів навчально-пізнавальної діяльності.

Зміст цієї системи полягає в тому, що в ній відсутній примус до «гонитви за балом». За підсумками навчання здійснюється розподіл «місць» (перший, другий і т.д.) для учнів, але зайняте місце є результатом вільного вибору учня, а не наслідком його відставання від інших. Навпаки, кожен учень обирає свою «дистанцію», в межах якої і досягає високих результатів, в чому і допомагає йому вчитель.

За А. Кузьмінським, запроваджуючи рейтингову систему оцінювання, необхідно дотримуватися таких правил: повне охоплення всього обсягу навчального матеріалу та навчальних завдань; чітке визначення мінімуму знань, умінь і навичок як обов'язкової умови поступового руху в процесі навчання; поділ змісту навчального матеріалу і навчальних завдань на чітко окреслені та зрозумілі дидактичні блоки з визначенням критеріїв оцінювання якості їх опанування; відкритості й гласності процесу визначення рівня оволодіння знаннями [4].

Введення в школі рейтингової системи оцінювання відбувається за чотирма кроками: 1) поділ змісту навчального матеріалу з кожного предмету і навчальних завдань на блоки (модулі), контроль за якими обов'язковий; 2) встановлення максимальної кількості балів за кожен модуль, термінів виконання кожного завдання, форм звітності та співвідношення кількості балів з традиційними оцінками. Так, виконуючи будь-яке завдання, учень «заробляє» певну кількість балів, що залежить від типу завдання і від правильності його виконання. Наприклад, під час вивчення теми учень повинен написати реферат (10 балів), скласти бібліографії й анотації з п'яти джерел інформації (3 бали), розв'язати проблемну задачу (5 балів) та ін.; 3) проведення досить повного контролю навчальних досягнень учнів з оцінюванням в балах після вивчення кожного блоку (модуля); 4) наприкінці навчання підсумовування у кожного учня суми набраних балів за період та виставлення загальної оцінки [4; 6].

Найчастіше за рейтинговою системою оцінювання встановлюється 100-бальна шкала оцінювання. Проте, незважаючи на запровадження в школі даної системи оцінювання, оцінки з навчальних предметів за семестри та рік, а також результати державної підсумкової атестації мають обов'язково переводитися в чинну 12-бальну шкалу.

Згідно із дослідженнями А. Макової існують чотири види рейтингів:

– *рейтинг з дисципліни*, який враховує поточну роботу учня і його результати на іспиті (заліку);

- *сукупний семестровий рейтинг*, що показує успішність учня з усіх предметів, які він вивчав у цьому семестрі;
- *заключний рейтинг* за цикл предметів, які він вивчав протягом певного періоду;
- *інтегральний рейтинг* за певний період навчання, що показує успішність учня у цілому упродовж певного періоду навчання [6].

Крім того, дослідники виділяють *проміжний рейтинг* (сума балів, що її набрали учні на даний момент часу) та *підсумковий рейтинг* (повна сума балів, набрана учнями за всю їхню роботу з вивчення певного предмету, наприклад за чверть, півріччя, навчальний рік).

Рейтингова система оцінювання дає змогу ефективніше реалізувати такі основні функції контролю, як діагностична, навчальна, виховна. Вона не скасовує традиційну систему оцінювання (12-бальну), а існує поряд із нею, роблячи систему оцінювання гнучкішою, об'єктивнішою, сприяє систематичній і активній самостійній роботі учнів протягом усього періоду навчання, забезпечує у них здорову конкуренцію в навчанні, виявленню і розвитку в учнів творчих здібностей.

Ця система оцінювання дозволяє диференційовано оцінювати різні види навчальної діяльності учнів. Вона також стимулює їх до систематичної навчальної роботи, підвищує у них усвідомленість до навчання, допомагає їм здійснювати діагностику і самодіагностику. Завдяки введенню різноманітних додаткових умов, які можна класифікувати як заходи заохочення та покарання, у вчителя з'являються широкі можливості для стимулювання навчальної діяльності учнів. Наприклад, вчитель може вводити додаткові бали за дострокове виконання певних видів робіт, за будь-які види додаткових робіт. Вчитель також може вводити «штрафні бали» за відхилення від графіка і несвоєчасної здачі роботи, за відмову від усного опитування та ін.

1. Переваги рейтингової системи оцінювання виявляються у: можливості отримати своєчасну інформацію щодо порушення ритму роботи класу в цілому або окремого учня; активній участі учнів у контролі та оцінюванні своїх навчальних досягнень; мотивації спрямування учнів на успіх у навчально-пізнавальній і дослідницькій діяльності; формуванні єдиних вимог до знань, умінь і навичок у різних учителів; врахуванні індивідуальних якостей учнів і практично повній відсутності тих, хто не встигає; прогнозуванні перебігу навчального процесу; виступає як засіб самодіагностики учня [10].

Під час розроблення і впровадженням рейтингової системи оцінювання вчитель може зіштовхнутися з такими труднощами: а) складність розроблення варіантів контрольних завдань, які б враховували рівні навченості; б) надмірна самостійність учнів у навчанні; в) домінування письмової перевірки знань над усним опитуванням; г) небезпека формалізму і його наслідків у виховному й психологічному планах [10].

Отже, рейтингова система оцінювання підвищує мотивацію учнів до навчання, показує справжній стан процесу навчання кожного учня, що в свою чергу дозволяє зробити його корекцію.

2. **Портфоліо** – це метод оцінювання, який «передбачає формування в учнів уміння ставити цілі, планувати й організовувати власну навчальну діяльність, а також являє собою накопичення різних видів робіт, що засвідчують рух в індивідуальному розвитку учня, активну участь в інтеграції кількісних і якісних оцінок, підвищення ролі особистої самооцінки» [2].

3. Цей метод оцінювання являє собою колекцію робіт, мета яких – показати все, на що здатний учень, тобто продемонструвати його досягнення. Портфоліо являє собою «зібрання різних творчих, проектних, дослідницьких робіт учня, а також опис основних форм і напрямів його навчальної та творчої діяльності (участь у наукових конференціях, навчально-тренувальних зборах, вивчення курсів за вибором, навчальна практика, спортивні, художні та інші досягнення)» [1].

4. Портфоліо зорієнтоване не лише на процес оцінювання учнями отриманих шкільних результатів, а й на їхню самооцінку [8, с. 93]. Саме тому створювати портфоліо є досить цікавим для учнів.

5. У системі освіти використовуються такі три типи портфоліо:

1) *портфоліо документів* – це зібрання документів, що засвідчують індивідуальні освітні досягнення учня (табелі успішності, сертифікати, грамоти, похвальні листи, що підтверджують освітній результат учня, анкета психолога, особисті дані, таблиці результатів роботи учня з теми тощо);

2) *портфоліо робіт* – зібрання проектних, творчих і дослідницьких робіт учня, а також опис форм і напрямків його навчальної і творчої активності (презентації, матеріали з теми, реферати, наукові роботи, кросворди, ребуси тощо). Роботи можуть бути представлені у вигляді текстів, фотографій, відеозаписів, в тому числі на електронних носіях;

3) *портфоліо відгуків* – збірка характеристик, підготовлених викладачами, батьками, можливо, однокласниками, працівниками системи додаткової освіти та ін. Може містити резюме, написане учнем; характеристики на учня від його батьків, учителів, інших учнів, а також рецензії, відгуки, есе, рекомендовані листи тощо [5].

6. Поєднання усіх трьох портфоліо разом складає *комплексне портфоліо*.

7. О. Савченко в авторському підручнику «Дидактика початкової освіти» виділяє три види портфоліо:

- *тематичне*, матеріал якого відображає результати навчання учнів на певних етапах навчання, виконання якоїсь тривалої індивідуальної роботи (наприклад, досягнення з окремого предмета чи теми, участь у проектній діяльності);

- *підсумкове*, що використовується для накопичення учнем робіт, які характеризують його найкращі результати з різних навчальних предметів наприкінці семестру;

- «*вільне*» – зміст і форму обирає учень зі своїх досягнень у позакласній діяльності [11, с. 205].

8. Олександра Яківна Савченко звертає увагу, що крім портфоліо учнів, школярі разом із вчителем можуть створити *портфоліо класу*, яке потім продемонструвати на батьківських зборах, конкурсах [11, с. 207].

9. Дослідниця наголошує, що головне завдання вчителя на перших етапах створення портфоліо – це навчити учнів його складати.

10. Портфоліо виконує такі функції: діагностичну (фіксує зміни за певний проміжок часу); змістовну (розкриває спектр виконуваних робіт); розвиваючу (забезпечує безперервний процес освіти і самоосвіти); мотиваційну (відзначає результати діяльності); рейтингову (дозволяє виявити кількісні й якісні індивідуальні досягнення).

11. Цей метод оцінювання допомагає вчителю розв'язати такі завдання: показує реальні здобутки учня; простежує індивідуальний прогрес у розвитку і навчанні, причому повз пряме порівняння з досягненнями інших учнів; оцінює досягнення учня і доповнює результати його досягнень іншими формами контролю; заохочує учнів до активності й самостійності; розвиває в них навички оцінної діяльності; формує самоосвітню компетентність учня, що допомагає йому аналізувати й усвідомлювати власний шлях навчання, а також впливати на нього; формує інноваційну особистість учня, розвиває його вміння конструювати свої знання, орієнтуватись в інформаційному просторі; ставити перед собою завдання й поетапно розв'язувати їх; створює мотивацію навчальної діяльності.

12. Критеріями якості портфоліо виступають: а) розвиток мислення учнів; б) сформованість уміння використовувати отримані знання у практичній діяльності; в) розвиток комунікативних умінь (уміння працювати в малих групах, виступати з доповідями, уміння чітко й аргументовано висловлювати свої думки, читати і використовувати графіки, схеми, таблиці тощо); г) сформованість уміння самоконтролю й самооцінки (самокритичність, уміння працювати над помилками, реально оцінювати свої можливості тощо) [8, с. 94].

13. Матеріал учнівського портфоліо може збиратися й упродовж усього періоду навчання учня. Це дає змогу виявити схильності учня до тих чи інших предметів, що, в свою чергу, допоможе йому обрати свою майбутню професію. Адже, мета портфоліо – «накопичення досягнень, відслідковування професійного прогресу, представлення діяльності і професійного розвитку за окремий проміжок часу» [9].

14. Робота над учнівським портфоліо допомагає вчителю підтримувати в учнях високу навчальну мотивацію, заохочувати їхню активність і

самостійність, розширювати можливості самонавчання та формувати уміння вчитися (ставити цілі, планувати власну навчальну діяльність).

15. У створенні портфоліо можуть брати участь й батьки учнів. Вони контролюють, рецензують, допомагають своїм дітям у зібранні матеріалів. Головне, щоб в процесі складання портфоліо учень не відчував тиску з боку батьків або вчителя стосовно частішого наповнення своїх «папок досягнень».

Отже, портфоліо – це зібрання робіт учня, що передбачає його тривалу вибірку роботи на основі самооцінювання.

У ході дослідження науково-дослідної теми «Тестові технології оцінювання ключових і предметних компетентностей учнів основної і старшої школи» співробітники лабораторії оцінювання якості освіти Інституту педагогіки Національної академії педагогічних наук України здійснили опитування вчителів загальноосвітніх навчальних закладів щодо систем, методів і технологій оцінювання компетентностей учнів. Результати цього опитування показали, що 100 % учителів, опитаних співробітниками лабораторії, вважають, що за допомогою тестових технологій можна здійснювати оцінювання компетентностей учнів (рис. 1). 7 % учителів додатково відзначили, що оцінювання компетентностей учнів можна здійснювати також за допомогою такого методу оцінювання як портфоліо, по 4 % учителів – під час усного опитування, контрольної роботи, підготовки презентацій, бесіди (див. рис. 1).

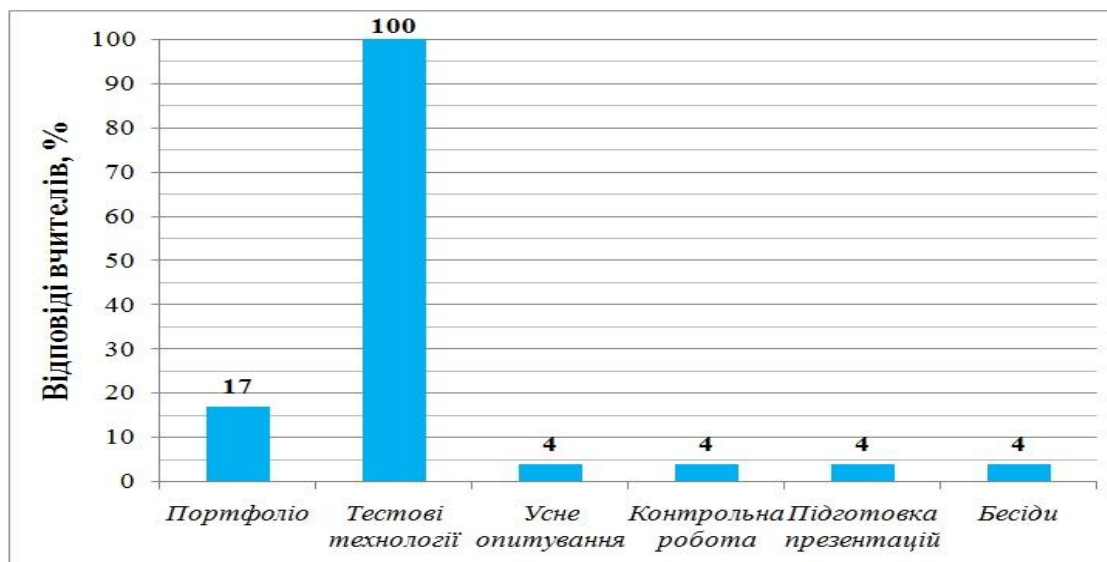

Рис. 1. Відповіді вчителів на запитання стосовно систем, методів і технологій оцінювання компетентностей учнів

Недостатня увага вчителів до застосування рейтингової системи і портфоліо, на нашу думку, пов'язана з недостатнім використанням їх у навчальному процесі загальноосвітніх навчальних закладів через їх

трудомісткість. Проте, це анкетування показало, що вчителі віддають перевагу таким технологіям оцінювання компетентностей учнів як тести.

Отже, рейтингова система оцінювання і портфоліо є системою і методом оцінювання компетентностей учнів.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у представленні тестових технологій оцінювання компетентностей учнів. Зокрема, у висвітленні тестових технологій, що використовуються у міжнародному дослідженні за програмою PISA, мета якого полягає в оцінюванні читацької, математичної і природничо-наукової компетентностей учнів 15-річного віку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гільберг Т. Г. Компетентнісний підхід у формуванні змісту шкільних курсів географії профільної школи [Електронний ресурс] / Т. Г. Гільберг, Хмельницький обл. ін-т післядипломної пед. освіти; Л. Б. Паламарчук, Київський ун-т ім. Б. Грінченка. – Режим доступу : <http://uadocs.exdat.com/docs2/index-577803.html>.
2. Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів (вихованців) у системі загальної середньої освіти (затверджено Наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України «Про затвердження Критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів (вихованців) у системі загальної середньої освіти» від 13.04.2011 № 329) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/18438/.
3. Кузьмінський А. І. Педагогіка : підручник / Кузьмінський А. І., Омеляненко В. Л. – [2-е вид., перероб. і доп.]. – К. : Знання-Прес, 2004. – 445 с.
4. Кузьмінський А. І. У чому сутність рейтингової системи оцінювання навчальної діяльності учнів? (§ 12.7) [Електронний ресурс] / Кузьмінський А. І. // Педагогіка у запитаннях і відповідях : навч. посібник. – Режим доступу : http://pidruchniki.ws/pedagogika/u_chomu_sutnist_reytingovoyi_sistemi_otsinyuvannya_navchalnoyi_diyalnosti_uchniv#260.
5. Куркай Н. В. Створення комплексного портфоліо учня [Електронний ресурс] / Куркай Наталія Володимирівна. НВК № 148 Кіровський район, Дніпропетровськ // Сокальський НВК «ЗШ I-III ст. № 4 – лицей». – Режим доступу : <http://sokalschool4.klasna.com/uk/article/stvorennya-kompleksnogo-portfolio-uchnya.html>.
6. Макова А. А. Рейтингова система контролю та оцінки знань. Реферат [Електронний ресурс] / Макова А. А. // Рейтинговая контроль з оцінкою знань як головний чинник підвищення мотивації учнів : Курсова робота. – Новокузнецк, 2007. – Режим доступу : <http://bukvar.su/pedagogika/103641-Reiytingovaya-sistema-kontrolya-i-ocenki-znaniiy.html>.
7. Наказ Міністерства освіти і науки України «Про затвердження

- орієнтовних вимог оцінювання навчальних досягнень учнів із базових дисциплін у системі загальної середньої освіти» № 1222 від 21.08.2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.mon.gov.ua/img/zstored/files/НаказМОНвід21_08_2013_1222.doc.
8. Організаційно-методичне забезпечення моніторингових досліджень якості загальної середньої освіти : монографія / [за ред. Ляшенка О. І.]. – К. : Пед. думка, 2011. – 160 с.
 9. Портфоліо учня [Електронний ресурс] / Наталія Дудкина // Вибір майбутнього – блог з профорієнтації ЕЗОШ І–ІІІ ст. № 7. – п'ятниця, 27 грудня 2013 г. – Режим доступу : http://vubir-maybutnogo.blogspot.com/2013/10/blog-post_233.html.
 10. Рейтингова система оцінювання навчальної діяльності учнів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&ved=0CDQQFjAB&url=http%3A%2F%2Fpk.at.ua%2F_fr%2F0%2F____.doc&ei=E4bFUo_DD43EswaZ4IDABw&usg=AFQjCNEpTj2faZbLejcOdwHeKN-lAGL5Tg.
 11. Савченко О. Я. Дидактика початкової освіти : [підручник для студ. вищих навч. закладів] / О. Я. Савченко. – К. : Грамота, 2012. – 504 с.